

Міністерство освіти і науки, молоді та спорту України
Національний університет «Одеська юридична академія»

На правах рукопису

МАМОНТОВА ЕЛЛА ВІКТОРІВНА

УДК 321.01:342.228

**СИМВОЛІЧНИЙ РЕСУРС ДЕРЖАВОТВОРЕННЯ:
СУТНІСТЬ, ГЕНЕЗА, ЕВОЛЮЦІЯ**

23.00.02. – політичні інститути та процеси

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора
політичних наук

Одеса – 2012

Дисертацією є рукопис.

Робота виконана в Одеському регіональному інституті державного управління Національної академії державного управління при Президентові України.

Науковий консультант: доктор політичних наук, професор

ПОЙЧЕНКО Анатолій Михайлович,
Одеський регіональний інститут державного управління Національної академії державного управління при Президентові України,
професор кафедри європейської інтеграції

Офіційні опоненти:

доктор політичних наук, професор

ДЕНИСЕНКО Валерій Миколайович,
Львівський національний університет імені Івана Франка,
завідувач кафедри теорії та історії політичної науки;

доктор політичних наук, професор

ІВАНОВ Микола Семенович,
Чорноморський державний університет імені Петра Могили,
завідувач кафедри політичних наук;

доктор політичних наук, професор

БЕБИК Валерій Михайлович,
Відкритий міжнародний університет розвитку людини «Україна»,
проректор з політичних комунікацій – керівник департаменту політичних комунікацій, аналізу та прогнозування.

Захист відбудеться «16» березня 2012 р. о 13.00 годині на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 41.086.02 Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

З дисертацією можна ознайомитися у бібліотеці Національного університету «Одеська юридична академія» за адресою: 65009, м. Одеса, вул. Піонерська, 2.

Автореферат розісланий «15» лютого 2012 р.

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

А.В. Пехник

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Побудова відкритої держави, інтегрованої у світові політичні, економічні, науково-технічні, культурні, екологічні процеси, вимагає від суб'єктів політики на шляху реалізації державотворчого проекту та формування національної управлінської парадигми здібності і бажання враховувати та вивчати тенденції світового розвитку, спиратися на них, а також вдосконалювати практику політичного управління на її основі. Однією з таких тенденцій є символізація суспільно-політичних відносин, під якою розуміється перетворення на символ будь-якої дії, що свідомо здійснюється їх суб'єктом. Як специфічна форма непрямой комунікації, символ, будучи невід'ємною складовою духовного, культурного, ідеологічного, політичного життя суспільства, відіграє роль засобу інтеграції та мобілізації людських спільнот. Символи завжди використовувалися при необхідності продемонструвати силу єдності та згуртованості соціальної групи. У концентрованому вигляді вони репрезентують колективні уявлення та водночас вказують на іншу (сакральну) реальність. Тобто, символи не віддзеркалюють соціальну реальність, але стають самою реальністю для спільноти. Так, в основу формування, фіксації та відтворення нації та держави завжди закладено певну систему символічних форм та символізмів, які через створення національного символічного простору і конкуренцію з символічними універсумами інших культур, держав та геополітичних утворень позначають ареал розповсюдження і рівень захищеності національного та державного суверенітету. Такий величезний креативний потенціал і спроможність народжувати нові смисли, що ведуть до переформатування простору соціально-владних відносин, актуалізують дослідження природи символу як феномену політичної реальності та інструменту політико-управлінського впливу. Адже в умовах парадигмальних зрушень у світосприйнятті сучасного постіндустріального суспільства, коли послаблюються традиційні устої державного регулювання соціально-політичних відносин, знижується інструментальна ефективність політичних інститутів, що відповідають за реалізацію інтегративної та телеологічної функцій політичної системи, та відсутні результативні показники успіху інституційних інновацій у ході політичного реформування, звернення до арсеналу нетрадиційних ресурсів в політиці є насувною вимогою часу.

Враховуючи те, що новітній етап становлення української державності налічує лише третє десятиріччя і на його шляху українське суспільство стикається з труднощами об'єктивного та суб'єктивного характеру, настигність та своєчасність звернення до проблеми формування символічної форми соціальності, виявлення державотворчого потенціалу символу, як інструменту укріплення консолідуючих факторів українського суспільства на шляху подолання кризових ознак перехідного періоду, не викликає сумніву.

Не зважаючи на широкий спектр підходів до концептуалізації символу та символічного як складових політики, усі вони, в переважній більшості,

носять фрагментарний характер та, як правило, зосереджуються на соціокультурних аспектах питання. Поза зоною уваги більшості дослідників залишається запит на вивчення ресурсного потенціалу символу як інструменту державотворення. Відчутний дефіцит у полі досліджень символічного забезпечення процесів державного будівництва ізумовлює доцільність даного дисертаційного дослідження для розвитку політичної науки.

В даній роботі здійснено комплексний аналіз символічного ресурсу державотворення як категорії політичної теорії та практики. При цьому, увагу акцентовано на тому, що звернення широкого кола суб'єктів політики до його потенціалу є однією з ключових умов прискорення соціально-політичних трансформацій в українському суспільстві, його консолідації, забезпечення поступальності державотворчого процесу в Україні.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційна робота виконувалася в рамках державних бюджетних НДР «Інтелігенція в демократичному політичному процесі незалежної України» (державний реєстраційний номер № 0105U007570) Одеського національного політехнічного університету, «Механізми наближення системи публічного управління України до Європейських стандартів: регіональний та субрегіональний рівень» (державний реєстраційний номер 0107U004692) Одеського регіонального інституту державного управління Національної академії державного управління при Президентові України та ін.

Мета і задачі дослідження. Метою дисертаційного дослідження є виявлення сутності, структури та функцій символічного ресурсу як інструменту забезпечення поступальності державотворчого процесу.

Відповідно до поставленої мети сформульовані основні **задачі дослідження:**

- дослідити ступінь наукової розробки проблеми, систематизувати і уточнити термінологію, на яку спирається дослідження;
- обґрунтувати необхідність звернення політичної теорії до символу як складової політики та виявити його функціональне навантаження у політичному процесі;
- з'ясувати природу символічного як джерела політико-управлінського впливу та окреслити етапи становлення та розвитку нормативно-символічних форм соціальної взаємодії;
- розглянути державотворчий процес як еволюцію форм політичної організації суспільства у фокусі магістральних тенденцій формування символічного виробництва і виокремити на цій основі специфіку міфології, релігії, ідеології та політичного соціосемозису як нормативно-символічних детермінант політичного порядку і політичного розвитку;
- визначити сутність поняття «символічний ресурс державотворення» як наукової категорії та інструменту забезпечення державотворчого процесу;
- виявити інтегративний потенціал символу та показати його місце у механізмі створення колективної ідентичності як складової державотворення;

- довести системний характер символічного комплексу атрибуції державного суверенітету та обґрунтувати його конститутивну у роль у державотворчому процесі;

- простежити культурно-історичну динаміку становлення практик символічного обґрунтування легітимності державної влади та встановити на цій основі їх функціонально-сміслові навантаження у державотворчому процесі;

- окреслити специфіку ієрархізації та номінації як технік політичного управління;

- розкрити політико-комунікативну сутність державного протоколу та церемоніалу як структурного компонента символічного ресурсу державотворення;

- схарактеризувати основні етапи та специфіку становлення вітчизняного символічного простору як складової державотворення.

Об'єкт дослідження – державотворення як магістральний історичний процес становлення держави, як форми політичної організації суспільства.

Предмет дослідження - символічний ресурс та вплив його актуалізації на процес державотворення.

Методи дослідження. Теоретико-методологічну основу дослідження складають, насамперед, парадигмальний та стадіальний підходи сучасного соціального знання в їх політологічному зрізі. Так, методологія, здобута у полі соціокультурної парадигми, надала змогу дослідити вертикальний (діахронний) вимір функціонування символічних форм як модусів існування політичних ієрархій. Пошуковий інструментарій, сформований в межах соціоконструктивістської парадигми, виявився незамінним при вивченні державотворчого потенціалу символічних структур політики в горизонтальній (синхронній) проекції форм її прояву у площини дискурсивних практик. Стадіальний підхід дозволив хронометрувати етапи становлення символічного ресурсу державотворення та виявити його специфіку і функціональне навантаження у фокусі процесу політичної модернізації.

У ході дослідження було використано широкий спектр взаємодоповнюючих методів, які забезпечили достовірність отриманих результатів. Так, загальнонаукові методи пізнання (індукція та дедукція, аналіз та синтез, визначення та класифікація, порівняння та аналогія) дозволили виявити динаміку процесу становлення держави як форми політичної організації суспільства, класифікувати структурні складові символічного ресурсу як інтегрального інструменту забезпечення державотворчого процесу, а прийоми міждисциплінарного аналізу надали змогу розкрити сутність символічного ресурсу як політичного явища та багатомірного соціального феномену. Системно-аналітичний метод дозволив вивчити окремі елементи символічного простору держави та специфічні форми міжструктурних зв'язків щодо забезпечення його цілісності. Звернення до функціонально-структурного методу забезпечило можливість виявити причинно-наслідкові зв'язки у взаємодії символічного простору з

розвитком моделей політичної організації суспільства. Для дослідження генези та еволюції символічного ресурсу як джерела влади і управління було використано історичний метод. Інституціональний метод дозволив сфокусувати увагу на місці символічного ресурсу у політичній системі та її окремих інститутах, а також виявити особливості їх взаємодії та взаємовпливу. Інструментарій дискурс-аналізу дав можливість виявити легітимаційний потенціал символів-перформативів, а метод контент-аналізу забезпечив узагальнення вітчизняної нормативно-правової бази стосовно предмету дослідження.

Наукова новизна одержаних результатів нерозривно пов'язана з вирішенням поставленої мети і конкретизується в наступних положеннях.

Вперше:

- запропоновано нове бачення процесу державотворення та його періодизація у контексті зміни світоглядних систем смислопородження; державотворення визначено як магістральний історичний процес становлення та еволюції державної форми політичної організації суспільства, протікання якого визначається специфікою міфу, релігії, ідеології та соціосеміозиса як нормативно-символічних детермінант політичного порядку та політичного розвитку;

- виявлена взаємообумовленість між еволюцією держави як політико-управлінської моделі організації суспільства та становленням й розвитком арсеналу практик символізації; з'ясовано, що поступове розширення номенклатури політико-соціальних функцій символу відбулося за траєкторією «ідентифікація – легітимація – номінація – мобілізація – естетизація» і корелює з такими модифікаціями форм політичної організації суспільства, як потестарна та політогенетична структура, давньосхідна деспотія, середньовічна станово-представницька монархія, індустріальна держава-нація, постсучасна держава-проект;

- розроблено та обґрунтовано необхідність введення у науковий обіг інтегральної категорії «символічний ресурс державотворення» та її похідних – «символічний комплекс», «національна символосфера», «громадянська символосфера», «політичний соціосеміозис» тощо; символічний ресурс державотворення визначено як багатоскладний інструмент, основу якого становлять символічні комплекси, сформовані згідно їх структурно-функціонального навантаження, що вони несуть у процесі державного самовизначення у символічному просторі політики;

- використано системний підхід для аналізу державної символіки як семіотичного утворення; доведено системоутворюючу роль символів – атрибутів державного суверенітету у процесі формування символічного простору держави;

- розроблено всебічну класифікацію символічних форм забезпечення процесу легітимації відповідно до їх структурно-функціонального та семіотичного навантаження, що вони несуть у державотворчому процесі; введено у науковий обіг дефініції «символи-аксесуари», «символи-перформативи» та «символи-рефлектори»;

- подано нову експлікацію поняття «офіційна публічна комунікація» у контексті предмету дослідження, як організованого, систематичного та масового розповсюдження спеціально підготовлених повідомлень соціально значущого характеру з метою впливу на установки та поведінку спільноти, суб'єктом якого виступає держава;

- з'ясовано специфіку державного протоколу та церемоніалу як комунікативного інструменту забезпечення державотворчого процесу; розкрита його символічна природа;

- здійснено спробу обґрунтування шляхів оптимізації використання символічного ресурсу в умовах вітчизняного державотворчого процесу.

Удосконалено:

- періодизацію інтелектуальної рефлексії дефініції «символ» та визначення ключових концептуальних підходів до вивчення символу як категорії політики;

- класифікацію інавгураційних сценаріїв і, на цій основі, виявлено їх кореляцію з типом політичного режиму;

- зміст поняття «державний протокол та церемоніал» та його структурно-функціональні характеристики у фокусі співвідношення зі спорідненими дефініціями;

- дефініції «символічний ресурс», «символічний простір», «символічне виробництво», «символічна система», «інсігнія», «регалія» у контексті предмету дослідження.

Дістало подальший розвиток:

- вивчення символізації як ознаки сучасного політичного процесу;

- дослідження природи символічного як джерела політико-управлінського впливу;

- визначення залежності між стадіальними та політико-культурними детермінантами політичного розвитку;

- раціональне обґрунтування і конкретизація змісту основних складових інтенсифікації державотворчого процесу.

Практичне значення одержаних результатів полягає у тому, що висновки та рекомендації, викладені у дисертації, можуть бути використаними при розробці законодавчих актів з питань державного протоколу та церемоніалу, етикету державної символіки, при підготовці концепцій та програм державної та регіональної політики в галузі культури, освіти, патріотичного виховання, під час опрацювання та реалізації іміджевих територіальних стратегій. Результати, висновки та рекомендації, наведені у роботі, стануть в нагоді для організації та політико-комунікативного забезпечення публічної діяльності органів державного управління та місцевого самоврядування, партійних організацій та громадських діячів. Матеріали дослідження можуть бути слушними при підготовці лекційних курсів та посібників з загальної теорії політики, теорії політичної комунікації, прикладної політології та стати підґрунтям для подальших розвідок у даному напрямку.

Апробація результатів дисертації відбулася на 69 науково-комунікативних заходах міжнародного, загальнонаціонального та регіонального рівнів, зокрема на міжнародних науково-практичних конференціях «Динаміка наукових досліджень» (м. Дніпропетровськ, 2003 – 2006 рр.), «Сучасний тероризм: філософія, ідеологія і форми прояву» (м. Житомир, 2004 р.), «Науковий потенціал світу» (м. Дніпропетровськ, 2004 – 2005 рр.), «Людина, культура, техніка в новому тисячолітті» (м. Харків, 2005, 2007, 2008 рр.), «XXI століття: альтернативні моделі розвитку суспільства: третя світова теорія» (м. Київ, 2006-2007 рр.), «Dynamika naukowych badan – 2007» (м.Пшемишль, Польща, 2007 р.), «Стратегія регіонального розвитку: формування та механізми реалізації» (м. Одеса, 2007, 2008 рр.), «Ціннісно-смысловий вимір буття українського суспільства і перспективи українського націоналізму» (м. Івано-Франківськ, 2007 р.), «Наука и образование без граница» (м. Софія, Болгарія, 2007 р.), «Klicove aspekty vedecke cinnosti – 2008» (м. Прага, ЧР, 2008 р.), «Європейські орієнтири муніципального управління» (м. Київ, 2008 р.), «Научно пространство на Европа – 2008» (м. Софія, Болгарія, 2008 р.), «Демократичне врядування в контексті глобальних викликів та кризових ситуацій» (м. Львів, 2009 р.), «Соціально-політична інтеграція: локальний, регіональний і глобальний виміри» (м. Одеса, 2010 р.), «Центрально-Східна Європа: двадцять років системних трансформацій і геополітичних змін» (м. Рівне, 2011 р.), «20 років незалежності України: досягнення, втрати та стратегії майбутнього» (м. Київ, 2011 р.), «Актуальные проблемы права и правоприменительной деятельности на современном этапе» (м. Новоросійськ, РФ, 2011 р.), «Сучасна регіональна політика: освіта, наука, практика» (м. Одеса, 2011 р.), «Ціннісний вимір політичної діяльності: політична трансформація сучасного українського суспільства» (м. Херсон – Київ, 2011 р.) та ін.

Публікації. Основні наукові результати дослідження знайшли відображення у одній монографії, 56 наукових статтях, 27 з яких – у виданнях, які є фаховими у галузі політичних наук.

Структура дисертації. Дисертаційна робота складається із вступу, п'яти розділів (17 підрозділів), висновків, списку літератури та 19 додатків. Загальний обсяг дисертації становить 501 стор., з яких 375 - основного тексту, 73 - додатків. Список використаних джерел містить 553 найменування (53 стор.).

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **Вступі** обґрунтовано актуальність теми дисертації, визначено об'єкт та предмет дослідження, сформульовано його мету та завдання, вказано на наукову новизну отриманих результатів, розкрито зв'язок дисертації з науковими програмами і темами, охарактеризовані теоретико-методологічні підвалини дослідження, окреслені його теоретичне та прикладне значення, визначена структура роботи.

У **першому розділі** «Теоретико-методологічні засади дослідження місця та ролі символу у становленні держави як форми політичної

організації суспільства» проаналізовано джерела за темою дисертації, окреслено основні етапи розвитку наукової думки з питань визначення місця та ролі символу у політичному житті суспільства, з'ясовано ступінь наукової розробки проблеми, окреслено предметне поле дисертаційного дослідження, обґрунтовано необхідність звернення політичної науки до вивчення державотворчого потенціалу символу.

У *підрозділі 1.1 «Філософський етап рефлексії символу: політико-управлінський аспект»* на основі виявлення смислових навантажень та сфер вживання понять «символ» і «символічне» у науковому дискурсі відокремлено два періоди процесу формування теоретико-методологічного арсеналу дослідження місця та ролі символу у становленні держави як форми політичної організації суспільства: філософський та емпіричний. Доведено, що філософські спроби осмислення символу як складової соціально-політичного буття охоплюють період V ст. до н.е. – сер. XIX ст. і, в цілому, не виходять за межі традиційної періодизації історії самої філософії.

Так, у рамках античної філософії виділено три етапи перцепції символічного: архаїчний (досократики), класичний (Платон, Аристотель) та посткласичний (стоїки та неоплатоніки). Показано, що на основі трьох аспектів осмислення природи символічного: магічного (Піфагор); інтуїтивного (Емпедокл) та структурно-комунікативного (Демокрит) у класичну добу буде сформовано два фундаментальних підходи, які у подальшому зумовлять загальні траєкторії теоретико-методологічного осмислення символу як іманентної властивості людини та феномену її політико-соціального буття: раціоналістичний (Аристотель) та містичний (Платон). Останній згодом знайде подальший розвиток у концепціях неоплатонізму (Плотін, Порфирій, Сімплікій, Прокл Діадох).

Доведено, що в працях середньовічних мислителів (Філон Олександрійський, Ориген, Діонісій Ареопажит, Августин Блаженний, Фома Аквінський) через дискурс універсалізму, символізму та ієрархії обґрунтовується політичний порядок, заснований на розумінні державної влади як виконання божественної місії. Встановлено інноваційний характер символічного зрізу філософських розвідок доби Відродження у царині натурфілософії та гуманізму, зокрема їх вплив на формування світоглядних основ суспільства індустріального типу (Бруно, Данте, Кампанелла, Микола Кузанський та ін.).

Простежено, що кантівська теорія символу, через надання останньому статусу особливого способу духовного освоєння реальності, породила у дискурсі німецького Просвітництва розгортання цілісної філософії символу, яка знайшла розвиток у об'єктивістському (В.Й. Гете, Г.-В.-Ф. Гегель) та романтичному (Ф. Шеллінг, Ф. Шіллер, Фр. та Ав. В. Шлегелі, Ф.Д.Е. Шлейєрмахер) напрямках.

Аргументовано, що, не зважаючи на відсутність у межах філософського етапу рефлексії символу чіткого переломлення останнього у категоріях політики, на різних стадіях процесу державотворення філософські інтерпретації символу не тільки віддзеркалюють пануючу у суспільстві

модель соціально-політичних відносин, але, через вплив на масові уявлення про норми і зразки суспільної взаємодії та ідеальну структуру соціального організму зумовлюють водночас її модифікацію та трансформацію.

У *підрозділі 1.2 «Символ як предмет соціального знання та соціокультурна детермінанта політики»* відзначено, що починаючи з другої половини XIX ст. розгорнувся міждисциплінарний дискурс з питань виявлення соціальної природи символу, який охопив широке коло емпіричних напрацювань. В результаті їх авторської систематизації виділено дві парадигмальні системи теоретико-методологічних установок на вивчення символу та його ресурсного потенціалу як інструменту регуляції політико-соціальних відносин: соціокультурну та соціоконструктивістську.

На підставі характеристики соціокультурної парадигми як такої, що побудована на підготовленому раціоналізмом і естетичною думкою Просвітництва відокремленні символу як культурної дефініції та реалізується у його наступній редукції до поняття знаку та симулякру, запропоновано виділення трьох напрямків: соціоантропологічного, культурософського та інтерпретативного, кожен з яких включає самостійні наукові школи, об'єднані загальним баченням природи та функціонального призначення символу як складової політико-соціального буття.

Так, школи соціоантропологічного напрямку - історико-культурна (Дж. Віко, Й.Г. Гердер, Ж.Ж. Руссо), соціально-діяльна (М. Вебер, Е. Дюркгейм, К. Маркс), культурно-еволюціоністська (О. Конт, Л. Морган, Г. Спенсер, Е. Тайлор, Іп. Тен, А. Тойнбі, Дж. Фрезер), психоаналітична (З. Фрейд, Е. Фромм, К.Г. Юнг) та психоантропологічна (Ф. Боас, К. Гірц, М. Мід, Л. Уайт), містять спроби розглянути символ у фокусі його сприйняття як іманентної властивості людської природи.

У межах культурософського напрямку, представленого неокантіанською школою (Е. Касіер, С. Лангер, О. Шпенглер) та екзистенціалізмом (М. Гайдеггер, К. Ясперс), сформувався погляд на історичний розвиток та соціальну реальність як такі, що засновані на символічній активності людини.

Як чинник означення та смислоутворення соціального світу виступає символ у течіях інтерпретативного напрямку - герменевтиці (Г.Гадамер, П. Рікер), феноменології (Е. Гуссерль, О. Лосєв, П. Флоренський), семіотиці (У. Еко, Ю. Лотман, Ч. Морріс, Ч. Пірс, Ф. де Соссюр).

У *підрозділі 1.3 «Соціорегуляторний та соціотворчий потенціал символу у науковому дискурсі XX - XXI ст.* у фокусі соціоконструктивістської парадигми здійснюється розкриття соціотворчого та політико-регулятивного потенціалу символу як категорії соціально-політичного буття у його комунікативному та інтерактивному вимірах. Так, у інтерпретації структуралізму та постструктуралізму, які, через інтелектуальні техніки розчленування соціального простору, встановили примат функції над буттям, символ розглядається як універсалія дискурсу. Звідси, колективні уявлення, виражені у символічній формі, замінюють загальні поняття і, як

наслідок, політика стає автономною реальністю, керованою символами (Р. Барт, Ж. Лакан, Л. Леві-Брюль, К. Леві-Стросс, М. Фуко).

Встановлено, що в рамках соціетального напрямку символ виступає універсальним модусом соціального існування і дії та представлений у трьох модифікаціях: як структурний елемент соціальної системи, на який покладено функції забезпечення її цілісності та стійкості (структурний функціоналізм: І. Льюїс, Б. Малиновський, М. Мосс, А. Редкліфф-Браун, Т. Парсонс, У. Уорнер); як регулятор соціально-владної взаємодії, сутність якої полягає у перманентному обміні матеріальними та нематеріальними цінностями, де останні набувають статусу символічних (теорія соціального обміну: П. Блау, Дж. Хоманс); як будь-яка значима дія, що містить тотожний смисл для усіх членів групи (школа символічного інтеракціонізму: Г. Блумер, М. Кун, Дж. Г. Мід, Т. Шибутані).

Доведено, що остаточно перенесення символу як категорії теоретичного осмислення із площини, що задається координатами «означаюче – означуване», у сферу політичного, відбулося у межах його соціотворчих трактовок. Окремими ділянками даного напрямку виступають школи соціодраматургії (К. Берк, Е. Гофман, Дж. Мак-Колл), політичної комунікативістики (Ю. Хабермас, Ж. Дельоз, Ж.-Ф. Ліотар, Н. Луман) та постмодернізму (П. Бергер, Ж. Бодрійяр, П. Бурдьє, Е. Гіденс, Н. Еліас, Т. Луман, А. Шюц).

У *підрозділі 1.4 «Сучасна політологія про місце та роль символу у політичному процесі»* показано, що останні течії здійснили помітний вплив на формування нових дослідницьких підходів, спрямованих на вивчення саме символічного аспекту політичного процесу: політико-культурологічного (Т. Арнольд, А. Вілдавські, А. Гелен, М. Едельман, Л. Дітмер, М. Дуглас, В. Тернер, А. Уайтхед, В. Богданов, В. Бурдяк, П. Демчук, В. Денисенко, М. Іванов, І. Кресіна, Л. Кормич, Л. Нагорна, С. Наумкіна, І. та Я. Пасько та ін.) і політико-комунікативного (К. Дойч, Г. Лассуел, Ф. Тенніс, О. Зернецька, М. Лісовська, Т. Нагорняк, П. Олещук, Л. Павлюк, О. Шерман, Д. Яковлев та ін.). У контексті технологізації процесів управління суспільством символічний компонент політики розглянутий в роботах іноземних (Дж. Адаір, Р. Белла, В. Гельман, С. Кара-Мурза, О. Кармадонов, Ю. Левада, В. Сергєєв, А. Цуладзе) та вітчизняних (В. Бебик, Д. Видрін, Е. Гансова, М. Головатий, В. Горбатенко, Ф. Кирилюк, Т. Ляпіна, А. Пойченко, Г. Почепцов, А. Сіленко, Ю. Сурмін, С. Телешун, Ю. Шайгородський та ін.) дослідників. Однак, у більшості праць названих авторів питання про сутнісні характеристики саме політичного символу не ставилося самостійно. Безпосередньо як предмет наукового аналізу політичний символ та символізм виступають на сторінках публікацій Т. Бикової, К. Завершинського, Д. Місюрова, С. Поцелуєва та ін. Втім, дане завдання є досить проблематичним в силу природи самого символу як феномену соціального порядку. Відзначено, що, не зважаючи на різність підходів, жоден з названих дослідників не зміг уникнути розмежування дефініцій «національна», «політична» та «державна символіка».

Окремо відзначено спроби сформувати самостійний дослідницький напрямок навколо дефініції «символічна політика», що визначається як різновид політичної комунікації, мета якого - навіювання певних уявлень про політичну дійсність, а не її раціональне тлумачення (З. Балабаєва, В. Бушанський, В. Данн, Б. Дубін, Т. Мейєр, С. Поцелуєв, А. Лисюк, В. Полянська, О. Соловйов та ін.). Поряд з цим, вивчення символізації як симптому сучасного політичного розвитку займає належне місце у магістральних працях з теорії інформаційного суспільства (Д. Белл, М. Кастельс, М. Маклюєн, Е. Ноель-Нойман, А. Тофлер) та у роботах, де зосереджено увагу на символічній складовій процесу глобалізації (У. Бек, В. Іноземцев, Ю. Левенець, О. Панарін, Н. Пелагеша та ін.), що, безперечно, виводить предмет дослідження на якісно новий теоретико-методологічний рівень.

У висновках до першого розділу вказується, що аналіз ключових положень, напрацьованих у межах філософського та емпіричного етапів інтелектуальної рефлексії символу дозволив сформувати методологічне підґрунтя дослідження, яке склав пошуковий інструментарій соціокультурної парадигми та методологія, здобута у полі соціоконструктивізму.

У другому розділі **«Генеза та еволюція нормативно-символічних форм політико-соціальної взаємодії та політичної організації суспільства: історико-політологічний аспект»** обґрунтовано вибір напряму дослідження, узагальнено його методологічні засади та відокремлено на цій основі парадигми пізнання символу як складової політики; дано визначення центральної категорії наукового аналізу, описано основні тенденції її еволюції у фокусі розвитку та модифікації світоглядних систем смислопородження як джерел символічного виробництва і чинників державотворення.

У **підрозділі 2.1 Міфологія як джерело символічної влади та чинник становлення державної форми організації суспільства** доведено, що історично першим інструментом структуризації соціального простору і джерелом символічного виробництва, продукти якого згодом перетворюються на складові символічного ресурсу державотворення, стає міф. Суспільство, що моделює механізми політико-управлінського впливу на засадах міфології, визначено як «міфологічне суспільство». Показано, що хронологічні рамки існування останнього охоплюють найбільш тривалий період історії людства - від доісторичних часів до падіння античного світу, що зумовлює поетапність його розвитку. Відповідно до стадій державотворення та еволюції технік символізації запропоновано виділити три типи міфологічного суспільства - магічний (архаїчно організоване суспільство додержавної доби), сакральний (ідеократичне суспільство стародавніх східних деспотій) та раціонально-містичний (громада античного полісу).

Встановлено, що виникнення феномену символізації зумовлене такими принципами міфологічного мислення, як синкретизм, генетизм та етіологізм.

Доведено, що первісне суспільство створює магічний тип соціального моделювання, яке зумовило зародження символічного комплексу, який

можна класифікували як комплекс ідентифікації. З'ясовано, що фактором його становлення стали: закріплення за міфом статусу нормативної необхідності; звернення до імітації як механізму регулювання соціальної взаємодії; вираження та прояв світоглядної єдності людини і природи в тотемізмі, фетишизмі та анімізмі.

Означено, що специфіка міфологічного суспільства сакрального типу зумовлена явищем політогенезу. Охарактеризовано фактори, які спричинили формування символічних практик деспотичного панування і визначили процес подальшої диференціації продуктів символічного виробництва та їх оформлення в окремі комплекси, які згодом сформують структуру символічного ресурсу державотворення. Простежено та доведено парадигмальний характер шляху, що пройшли перші політико-територіальні утворення - від егалітарних общин на чолі з лідерами, які здійснювали ритуальні функції через ієрархічно організовані політії, потім через держави, засновані на тиску та політичних санкціях, і до створення імперій.

З'ясовано, що принципово відмінний характер символічних практик античного суспільства зумовлений дуальною (містично-раціональною) природою його світосприйняття, позаяк чечітко відбивається у співіснуванні культових містерій як політико-ритуальних комплексів містико-магічного характеру з широким розповсюдженням побутового використання символу у ролі посвідчення та емблеми.

Аргументовано, що, не зважаючи на відмінність між архітектонікою політичної організації давньосхідних деспотій та античних полісів, їх смислоутворюючі домінанти є лише колективістською та індивідуалістською інтерпретаціями принципу побудови соціальної системи міфологічного типу.

У підрозділі 2.2 «Символізм та ієрархія – універсальні принципи політичної архітектоніки релігійного суспільства» розкривається подальша еволюція процесу становлення держави як форми політичної організації суспільства у контексті висвітлення державотворчого потенціалу релігії як системи смислородження та джерела символічного виробництва.

Встановлено, що світоглядним та формоутворюючим принципом, закладеним в основу моделі соціально-політичних взаємин у суспільстві з релігійним типом мислення, виступає колективізм, заснований на засадах універсалізму, ієрархічності та діалектичного дуалізму, які і визначають глибокий, вкорінений у свідомість та поведінку релігійної людини і громади символізм. Доведено, що символізм як фундаментальна категорія тогочасного духовного та соціально-політичного буття відчутно вплинув на процеси інституалізації середньовічної держави та трансформації її форм - від станової представницької монархії до абсолютизму, за допомогою таких механізмів як: дуалізація світу; символізація зв'язків умоглядних та чуттєвих об'єктів; об'єктивація світу символів; тотальна ієрархізація з перетворенням всіх об'єктів світу на символи божественного абсолюту тощо. Вмотивовано, що дані техніки символізації визначили два системоутворюючих концептисередньовічної картини світу - сходи та дзеркало, які позначилися

на ієрархічній структурі державної організації через симетричне відбиття ідеї Бога як Первообразу.

Визначено, що поворотним моментом у переході християнського світу до нових практик символічного панування стало розгортання Відродження та Реформації. Сформований індивідуалізмом та антропоцентризмом гуманістичного світорозуміння діяльний підхід до історії, виражений у техніках псевдоморфозу, став ідейним підґрунтям Ренесансного прагнення повернути високі зразки античного минулого в усі сфери суспільного життя, зокрема й і у практику державного управління. Акцентовано, що загальнолюдська прихильність до вільного громадянства та пріоритет людського над національним, покладені в основу гуманістичного світогляду ренесансної Італії, стали на заваді набуття середземноморськими містами-державами національної єдності, що значно загальмувало державотворчі процеси у цьому регіоні Європи. Водночас, на територіях, охоплених Реформацією, яка, залишаючись у межах богословського дискурсу, здійснила революцію у практиках символічного впливу, було прискорено процеси націєдержавотворення.

У підрозділі 2.3 «Ідеологічна детермінанта державотворчого процесу: від проекту «модерн» до ситуації «постполітики» обґрунтовується панівне місце ідеологічного фактору у процесах становлення політичної організації суспільства індустріального типу. Встановлено, що формування комплексу ідей та арсеналу символічних впливів, покладених в основу певної ідеологічної доктрини, не є випадковим, а відбувається за логікою соціально-політичного розвитку в цілому, та процесу державотворення зокрема. На основі компаративного аналізу ключових характеристик ідеологічних вчень, відзначених у координатах: «колективізм - індивідуалізм», «рівність - ієрархія», «раціоналізм - ірраціоналізм», з'ясовано специфіку ідеології як чинника процесу становлення модерної національної держави. Показано, що у відповідності до соціоконструктивних, системоутворюючих та психоемоційних характеристик домінуючої у суспільстві ідеології, можна виділити десять різновидів суспільства ідеологічного типу, кожне з яких визначається специфічним арсеналом символічних технік відтворення державної ідентичності, що позначається на типі політичного режиму.

Доведено, що ідеологіями, синтез яких відіграв вирішальну роль у виведенні державотворення у русло політичної модернізації, виступили вчення лібералізму, консерватизму та соціал-демократії. Саме вони відіграли роль нормативно-символічних конструктів правової соціальної демократичної держави.

У висновках до другого розділу вказується, що в ситуації постполітики ідеологія втрачає лідерські позиції як інструмент смислоутворення та джерело символічного виробництва, а її місто поступово займає нова практика - політичний соціосеміозис, який остаточно перетворює політичний порядок на порядок символічний. Наголошується, що враховуючи зв'язок ідеології з феноменом конотацій, де останні завжди визначаються

моделюючою системою і, за суттю, є міфами, ідеологія в світі, де панують техніки додаткового означування медіатекстів, перетворюється на різновид міфу, що актуалізує найархаїчніші практики символізації, притаманні суспільству з міфологічним типом мислення.

У третьому розділі **«Символічний ресурс державотворення: структурно-функціональний вимір»** розкривається сутність символічного ресурсу як категорії політичної теорії та практики, аналізується його державотворчий потенціал.

У підрозділі 3.1 **«Символічний ресурс державотворення як наукова категорія та інструмент політики»** підкреслюється, що, як магістральний історичний процес становлення політичної організації суспільства, державотворення є багатогранним явищем онтологічного порядку, що охоплює усі сфери соціального буття. Звідси, реалізація державотворчого проекту потребує залучення усіх можливих ресурсів, зокрема й неінституційного характеру. З метою розкриття потенціалу символічних засобів забезпечення державотворчого процесу запропоновано категорію «символічний ресурс», яка, у контексті предмету дослідження, визначається як сукупність знаково-символічних засобів породження нових смислів та закріплення старих, що застосовуються в якості інструментів структурування соціального простору в цілому та його політико-управлінського сегменту зокрема, а також використовуються з метою загальної організації взаємодій між суб'єктами суспільно-владних відносин. Відповідно до цього, визначено структуру символічного ресурсу державотворення, яку складають символічні комплекси, сформовані згідно з їхнім структурно-функціональним навантаженням, яке вони несуть у процесі державного самовизначення у символічному просторі політики. Встановлено, що кожен із символічних комплексів, через звернення до механізмів символізації, відтворює окрему конститутивну належність держави як політичної організації суспільства, чим забезпечує процес державотворення на різних етапах його розвитку.

Визначено п'ять символічних комплексів, які хронологічно формувалися у такій послідовності: символічний комплекс ідентифікації; символічний комплекс легітимації; символічний комплекс ієрархізації та номінації; символічний комплекс атрибуції та символічний комплекс презентації. Доведено, що у кожному з символічних комплексів відображено окремі сторони держави як політичного інституту і соціального феномену онтологічного порядку: територія, закріплена у певних кордонах; постійне населення, що мешкає на даній території; уряд, визнаний більшістю населення; правомочність вступати у відносини з іншими державними утвореннями.

Показано, що структуроутворюючим компонентом кожного символічного комплексу виступає політичний символ. Як квінтесенція політичних ідеалів і цінностей, політичний символ є потужним інструментом їх пропаганди та утвердження. З'ясовано, що поєднання у символі двох начал: того, що означає (символізує) і того, що означається (символізується),

та їх послідовне дистанціювання задають основні його функції: мобілізаційну, інтеграційну, комунікативну, функції ідентифікації, політичної соціалізації, естетизації та маніпуляції. Акцентовано, що символи можуть відігравати як стабілізуючу, так і деструктивну роль у політичному процесі. Останнє вимагає вкрай обачливого звернення до практик символізації у процесі реалізації державної політики.

У **підрозділі 3.2 «Інтегративний потенціал символу: державотворчій аспект»** розкрито структуру та функції символічного комплексу ідентифікації (далі – СКІ) у механізмі створення колективної ідентичності, як основи політичної нації. Аргументовано, що у ході націотворчих процесів автономні символічні форми, завдяки спроможності до репрезентації смислів, їх метафоризації та наділення безмежною кількістю значень, перетворюються на структуруючі одиниці національної символосфери - сукупності атомарних символіформ та їх похідних, об'єднаних у національну картину світу. Через відтворення принципу спадкоємності національна символосфера забезпечує стабільність існування колективу у соціальному просторі та часі, й, водночас, відповідає за адаптацію нових смислів та їх символічні проєкції до параметрів функціонування системи. Під символічною системою суспільства запропоновано розуміти відособлену свідомістю частину реальності, елементи якої виявляють свою єдність у процесі взаємодії. З'ясовано, що поряд з національною символосферою складовою символічної системи суспільства є також громадянська символосфера, яка зароджується та структурується у ході політичного розвитку і є результатом взаємодії національного та політичного, на перетинанні яких формується свідомість політичної нації. Остання існує в межах єдиного національного символічного простору і, водночас, утворює громадянську символосферу.

Означено, що політична нація є визначальним продуктом політичної системи, а її формування - неодмінною умовою реалізації державотворчого проєкту. Показано, що символічні інструменти визначення меж націополітичної ідентичності сфокусовані у символічному комплексі ідентифікації, який сягає своїм корінням в управлінські практики міфологічного суспільства магічного типу, що зумовлює його конститутивне місце у структурі символічного ресурсу державотворення. Охарактеризовано, що СКІ містить три блоки, кожен з яких складається з різноманітних за формою, змістом та функціональним навантаженням продуктів символічного виробництва. Так, епічний блок СКІ включає мовно-онтологічну (мова як основа національної концептосфери, національний архетип, культурний герой) та історико-нарративну (історичний міф, героїчний пантеон, національна ідея, державотворчий проєкт) частини. Дискурсно-комунікативний блок СКІ містить поведінковий (святковий календар та форми урочистої обрядової символіки), візуальний (абстрактні образи та асоціації) та вербальний (мова як засіб комунікації та інструмент найменування й означення) різновиди символічного. Предметний блок СКІ складають національні символи тотемного походження (представники світу

живої природи - неофіційні символи держави) та символи-фетиші об'єктно-суб'єктного та суб'єктно-об'єктного характеру, контекстуалізовані як національні святині (фізико-географічні об'єкти та витвори мистецтва і архітектури відповідно). На прикладі виявлення державотворчого потенціалу святкового календарю, ритуалу пам'яті та мови доведено, що тільки гармонізація усіх складових СКІ дозволить використовувати його державотворчий потенціал у повному обсязі.

У підрозділі 3.3 «Символічний комплекс атрибуції державного суверенітету: системний вимір» показано, що структуруючим ядром громадянської символосфери виступають символи державного суверенітету - державні прапор, герб, девіз та гімн. Формування на їх основі символічного комплексу атрибуції (далі – СКА) та його законодавче закріплення у сер. ХІХ ст. остаточно засвідчили перехід державотворчого процесу у фазу націєдержавотворення.

Запропоновано визначення державного символу як встановленого конституцією або окремим законом особливого, історично сформованого, відмінного розпізнавального знаку держави, якій уособлює її суверенітет та несе ідеологічне навантаження. Аргументовано, що кожний з символів державного суверенітету виконує свою особливу місію, а разом вони створюють цілісний семантичний текст, вплетений у дискурс політики.

Визначено, що прапор є історично першим державним символом і виконує роль ядра громадянської символосфери. Вмотивовано, що тотемна природа та абстрактний характер семантики, здатний необмежено розширювати поле метафоричних виявлень, наділяють державний прапор статусом конституюючої структури державного символічного простору.

Простежено, що герб як знак інституційної атрибуції виникає у процесі політогенезу через перетворення емблематичних знаків належності на спадкоємні знаки відмінності, які отримують, окрім семіотичного, правове навантаження, оскільки поза межами правового поля гербовий знак є лише іконічною емблемою, цінність якої може вимірюватися переважно естетичними критеріями.

Вказано, що у державному девізі, який увійшов до складу СКА в результаті перетворення династичних гербів на державні (імперські), у лаконічній формі артикулюються місія держави та її цілі.

З'ясовано, що у державному гімні криється послання у зовнішнє комунікативне середовище, яке містить анований текст про світоглядні універсалії нації. На основі аналізу еволюції державного гімну як складової політичного дискурсу виділено чотири парадигми його інституалізації: гімн як уособлення ідеї монархічної влади в контексті сакралізації політичної сфери (королівський гімн – державний гімн); гімн як декларація республікансько-демократичної міфології у контексті національного самовизначення народів (національний, патріотичний гімн – державний гімн); гімн як складова ідеологічного дискурсу (революційний гімн – державний гімн); гімн як звукова емблема ідеї державності (музикальний твір – державний гімн).

Засвідчено, що як найбільш конкретизований ідеологічний маніфест універсальних засад національного та державницького світогляду, гімн доповнює метафоричність та інтерпретативність абстрактних символіформ прапору та гербу і разом з ними створює символічний атрибутивний комплекс держави, який набуває властивостей системності.

У висновках до третього розділу визначається, що символічний комплекс атрибуції, будучи утворенням знакового характеру, трансформується разом із змінами духовних пріоритетів, ціннісних орієнтирів суспільства та відбиває системні перетворення у його політичній сфері.

Четвертий розділ «Місце та роль символічного ресурсу у практиках легітимації політичного порядку» присвячений дослідженню структури та виявленню державотворчого потенціалу складових символічного комплексу легітимації і символічного комплексу номінації та ієрархізації.

У *підрозділі 4.1 «Функціонально-сміслові навантаження символів панування у практиках обґрунтування легітимності державної влади»* показано, що легітимація, як процес визнання політичного порядку на основі прийнятої у суспільстві системи цінностей та норм колективного існування, вимагає публічного режиму протікання. Саме тому, утвердження легітимності відбувається у просторі публічного дискурсу політики, серед структур якого найважливішим джерелом формування політичної спільноти та інститутів панування виступають символічні проєкції політичних ідентичностей. В ході історичного розвитку на їх основі сформувався символічний комплекс легітимації (далі – СКЛ), за допомогою якого у багаторівневому соціальному організмі відбуваються обґрунтування політичного порядку, виправдання наявності соціальної ієрархії та гармонізація соціальних відносин.

Доведено, що смисловою домінантою СКЛ є фігура правителя, яка на певних етапах соціо- та політогенезу уособлювала в собі саму ідею влади. Звідси структурну основу СКЛ складає група комбінаторних символів панування, які, залежно від семантичного модусу означення та функціонально-сміслового навантаження, котре вони несуть у практиках легітимації, поділяються на символи–аксесуари, символи–дії, та символи–рефлектори.

Визначено, що поняття символів–аксесуарів включає зовнішні матеріальні відзнаки приналежності до вищої влади: регалії та інсигнії, де перші – це привілейовані предметні відзнаки вищої влади, які не несуть жодної утилітарної функції і є предметним втіленням ідеї влади (корона, скіпетр, держава, зброя тощо), а другі утилітарними ексклюзивними об'єктами, що семантично пов'язані із феноменом панування (трон, урочисте вбрання, парадний виїзд тощо). Доведено, що, виходячи із своїх субстанційних характеристик, символи-аксесуари, будучи символами предметного характеру, матеріально та водночас трансцендентно виражають певні властивості та якості верховної влади. Будучи привілеями вищої влади

і, не передбачаючи існування дублікатів, символи-аксесуари набувають у масовій свідомості статусу сакральних символів державності та виступають знаками спадкоємності державницької традиції і стабільності влади.

У **підрозділі 4.2 «Культурно-історична динаміка становлення ритуально-процесуальної символіки»** доведено, що органічною складовою процесу публічної комунікації та потужним інструментом легітимації виступають символи-дії. Акцентовано, що останні є не просто акціями, в яких використовуються різноманітні символи, але діями, що самі виступають у якості символів. Запропоновано розподіл символів-дій на символи-перформативи та ритуально-процесуальні символи.

Визначено, що символи-перформативи (присяги, благословення, урочисті промови, договори тощо) створюють простір для політичної комунікації, в межах якого вони продукують не тільки передумови для політичних дій, але й самі комунікативні дії, що створюють смисли та значення. На прикладі присяги та інавгураційної промови з'ясовано, що у перформативі визначальним є не зміст сказаного, а його прочитання як символу у контексті всієї символічної системи.

Розкрито характерні ознаки політичного ритуалу як першооснови ритуально-процесуальної символіки, які проявляються у багатократному посиленні колективної згуртованості учасників через використання ідеологічних міфологем та процесуальних символів. Показано, що в політиці ритуал, як засіб легітимації соціально-політичного порядку, відтворює рольову структуру суспільства. Охарактеризовано специфіку військового параду як ритуально-процесуального символу та його державотворчий потенціал.

У **підрозділі 4.3 «Символи-рефлектори як структурні складові символічного комплексу легітимації»** визначено специфіку мистецтва як різновиду символічного виробництва у полі політики. Означено, що до символів-рефлекторів належать матеріальні об'єкти – витвори монументального мистецтва та архітектури, утилітарне призначення яких поєднується з символічною функцією, і які опосередковано віддзеркалюють могутність держави та виступають маркерами ідеї верховної влади.

Визнано, що легітимаційний механізм будь-якої події, що відбувається у форматі публічності, спрацьовує максимально повно тільки за умов приведення до єдиного символічного знаменника усіх різновидів символів панування. Еталоном такої події є церемонія посвячення у владу та її сучасний еквівалент - церемонія інавгурації, формат та ідеологія якої задають параметри усього СКЛ. На основі виявлення сутнісної спорідненості інавгурації з процедурами коронації та інтронізації доведено її генетичний зв'язок з обрядом сакралізації. Простежено, що з подачі США у більшості сучасних республіканських країн світу інавгурація президента перетворилася на частину «громадянської релігії», а сценарій інавгураційної церемонії завжди корелює з типом політичного режиму.

У **підрозділі 4.4 «Ієрархізація та номінація як техніки політичного панування»** розкриваються місце та роль символічного комплексу

ієрархізації та номінації (далі – СКІтаН) у державотворчому процесі. Встановлено, що стабільність соціально-політичного порядку та динаміка політичного розвитку великою мірою залежать від рівня та якості соціального обміну матеріальними та нематеріальними цінностями, де останні втілюються у знаках підтримки, пошани та престижу. Простежено, що у ході історичного процесу інституалізації держави функцію символічного забезпечення процесів соціального обміну бере на себе СКІтаН, який вміщує маркери соціальних позицій: нагороди, титули, ранги, звання тощо. Визнано, що в основу функціонування даного комплексу покладена спроможність вербальних та візуальних символів визначати та інтерпретувати соціальні позиції їх носіїв і, через задавання дистанції у ході перманентної соціальної взаємодії, структурувати зовнішній світ.

Доведено, що еволюція інституту нагород тісно переплетена із процесами становлення та розвитку політичної організації суспільства. Визначено, що, як похідна від базової для існування будь-якого соціуму системи заохочень-покарань, нагорода є об'єктивною складовою його життєдіяльності. Досліджено, що для здійснення функції символізації нагорода позбавляється утилітарного призначення та набуває відчужену форму естетично завершеного матеріального знаку. Простежено, що формування нагородної системи завжди є прерогативою влади, що вказує на місце і значущість СКІтаН у процесах державотворення.

Аргументовано, що для встановлення соціально-політичного консенсусу у координатах «індивід - суспільство – держава» існує відтворення технік вербальної ієрархізації суспільства. Окреслено, що невід'ємним показником символічного капіталу держави, як монополіста на ринку номінації та ієрархізації, виступають вербальні символи соціальних позицій індивіда (системи титулів, рангів, звань тощо). Виявлено універсальність національних систем вербальної знакової ієрархії.

У висновках до четвертого розділу обґрунтовується, що звернення до символічних практик легітимації, ієрархізації та номінації забезпечує можливість здійснювати розподіл владних повноважень у суспільстві та реалізовувати функцію панування за умов приведення до єдиного знаменника усіх різновидів символів панування.

У п'ятому розділі **«Державний протокол та церемоніал як символічний інструмент забезпечення державотворчого процесу: політико-комунікативний аспект»** простежується процес становлення церемоніалу, етикету та протоколу як моделей соціальної взаємодії і визначається їх роль як складових символічного ресурсу державотворення.

У підрозділі 5.1 **«Державний протокол та церемоніал як феномен політично-організованої цивілізації»** показано, що для закріплення результатів державотворчого процесу та забезпечення його незворотності величезне значення має зовнішньополітичний фактор, позаяк тільки за умов міжнародно-правового визнання адміністративно-територіальне утворення набуває властивостей держави. Даний аспект реалізації державотворчого проекту фіксується на символічному рівні інструментами, що складають

арсенал символічного комплексу презентації (далі – СКП), середовищем функціонування якого є публічна комунікація. Виходячи з того, що остання є процесом, який перманентно відтворюється на офіційному та неформальному рівнях, структура СКП містить два блоки – протокольний та іміджевий, де перший включає універсальні норми офіційного міждержавного спілкування, а другий охоплює широкий спектр іміджевих технологій формування та зміцнення символічного капіталу країни.

Доведено, що становлення моделей та норм офіційної публічної комунікації відбувалося за траєкторією «архаїчний церемоніал – етикет – дипломатичний протокол – державний протокол і церемоніал». Сферою, яка зосередила у собі квінтесенцію багатовікового досвіду поведінкових сценаріїв акторів політики, визначено сферу міжнародних стосунків. Таким чином, саме дипломатичний протокол є фундаментом, на якому будуються структура та ідеологія державного протоколу та церемоніалу у кожній окремій країні. Досліджено вплив політико-інституційних, соціокультурних, етнонаціональних та релігійних чинників на зміст концептуальних та нормативно-організаційних засад державного протоколу та церемоніалу.

З'ясовано місце та роль державного протоколу та церемоніалу у системі політичної комунікації. Доведено, що сферою його реалізації виступає офіційна публічна комунікація.

У **підрозділі 5.2 «Державний протокол та церемоніал як квінтесенція багатовікового досвіду поведінкових сценаріїв влади: витоки, структура, принципи»** виявлено потенціал дипломатичного протоколу як знаряддя неінституційного впливу у політиці. Аргументовано, що саме символічна природа дипломатичного протоколу, зумовлена поєднанням принципів міжнародної ввічливості та старшинства, дозволяє формалізувати фактично існуючу світову геополітичну ієрархію, уникаючи при цьому певних конфліктних моментів у стосунках між державами.

Показано, що в умовах перманентної фіксації кожного кроку публічної персони у ЗМІ, будь-який її вчинок, що відхиляється від загальновизнаного стандарту поведінки, може призвести до втрати легітимності. Наголошено, що врегулювати дане протиріччя покликаний державний церемоніал. З'ясовано, що кожна із складових державного церемоніалу у процесі офіційної публічної комунікації реалізує відповідне завдання у процесі формування державного символічного простору та водночас, через належність до конкретного символічного комплексу, включає символічний комплекс презентації у структуру символічного ресурсу державотворення.

У **підрозділі 5.3 «Становлення Державного Протоколу та Церемоніалу України як складова державотворчого процесу»** показано, що етапи формування світоглядних і нормативно-організаційних підвалин Державного Протоколу та Церемоніалу України та побудови протокольної служби стали відбиттям процесів становлення державності, пошуку та формулювання стратегічних засад внутрішньої та зовнішньої політики, становленням дипломатичної служби України, ідейної концептуалізації церемоніальних практик у сфері офіційної публічної комунікації.

На основі аналізу вітчизняного досвіду реалізації сценаріїв влади у сфері вітчизняної офіційної публічної комунікації засвідчено, що Державний Протокол та Церемоніал України цілком відповідає правилам та нормам міжнародної протокольної практики, втілює її головні принципи (ввічливість, паритетність, взаємність, рівність при визнанні рангового старшинства), характеризується демократичністю, толерантністю, здатністю до інновацій.

З'ясовано, що формування символічного простору незалежної України цілком корелює з основними етапами новітнього державотворчого процесу і може бути хронометрованим у фокусі становлення інституту президентства.

У висновках до п'ятого розділу зазначається, що державотворчий потенціал державного протоколу та церемоніалу криється не тільки у дієвості технологій досягнення практичного успіху у вирішенні питань зовнішньополітичного характеру, але й полягає в можливості його використання у якості інструменту закріплення та відтворення системи домінуючих цінностей сучасної планетарної цивілізації на тлі збереження національних традицій. Обґрунтовано шляхи оптимізації використання символічного ресурсу в умовах вітчизняного державотворчого процесу.

У **висновках** викладаються основні результати і підсумки дисертаційної роботи, які були отримані у ході дослідження.

1. Процес формування теоретико-методологічного арсеналу дослідження місця та ролі символу у становленні моделей політичної організації суспільства складається з двох етапів: філософського та емпіричного. Філософські спроби осмислення символу як складової соціально-політичного буття пройшли тривалий шлях від архаїчних спроб осягнення даного феномену до його інтерпретації у раціоналістичних та естетичних концепціях Просвітництва і, в цілому, не виходять за межі загальноприйнятої періодизації історії самої філософії. Починаючи з другої половини ХІХ ст., міждисциплінарний дискурс, що розгорнувся з « нової науки про суспільство » (Дж. Віко), охопив широке коло емпіричних напрацювань, які можна концептуалізувати у дві парадигми: соціокультурну та соціоконструктивістську. В основу першої покладено відокремлення символу як соціокультурної дефініції та інструменту смислоутворення і його подальша редукція до поняття знаку та симулякру. В рамках другої розкривається соціотворчий та політико-регулятивний потенціал символу як категорії соціально-політичного буття. Спроби концептуалізації символу та символічного у категоріях саме політичної теорії не подолали фрагментарного характеру та, у переважній більшості, зосереджуються на політико-культурних аспектах проблеми. Помітний дефіцит у полі досліджень символічного забезпечення процесів державного будівництва актуалізує теоретико-методологічні пошуки у даному напрямку.

2. Політичний символ є колективно значущим феноменом, який володіє потужним потенціалом емоційно-психологічного впливу і забезпечує передачу соціально значущої інформації шляхом політичного дискурсу, де останній, залежно від суб'єкту, відбувається: на рівні політичної участі мас у боротьбі за досягнення певних колективних цілей; на рівні світоглядної

конкуренції за визначення політичної дійсності; на рівні державної влади, яка виборює право встановити монополію на легітимацію політичного порядку. Різноманітні символи, діапазон яких охоплює усі можливі розумові та матеріальні форми прояву (візуальні, вербальні, процесуальні, абстрактні), структуруючись у символічну систему, не тільки активізують процеси індивідуальної адаптації та відтворення соціальних структур і мереж відносин, але й, через залучення до механізмів націє- і державотворення, забезпечують інституалізацію колективних уявлень у сфері політики. Грамотне використання інтегративного, мобілізаційного та соціокомунікативного потенціалу символу мінімізує витрати держави на досягнення у суспільстві консенсусу, що і складає сутність його функціонального навантаження, яке він несе у державотворчому процесі.

3. Реальна влада у суспільстві завжди носить нематеріальний характер, оскільки її фундаментальним джерелом є присвоєння нематеріального (символічного) ресурсу, що є ключовим у боротьбі за монополію на легітимний світогляд та встановлення контролю за його подальшим розподілом у процесі соціальної взаємодії. Звертаючись до механізму впровадження певної системи цінностей, міфологем та символів, можна організувати задане сприйняття соціального світу через затвердження правил та норм, за якими будуть конструюватися та відтворюватися соціальні відносини. Таке символічне домінування дозволяє не тільки реалізовувати контроль над громадською думкою, але й, у перспективі, забезпечує контролювання процесів соціалізації майбутніх поколінь. Звідси, цілісний та гармонізований символічний простір держави є запорукою збереження цілісності самої політичної системи та її адаптування до викликів середовища, сприяє ефективному функціонуванню та співіснуванню її окремих структур, забезпечує продуктивний розвиток держави та діяльність органів публічного управління. Арсенал символічної влади у державі складають символічна продукція та механізми її вироблення, які відтворюються у сфері культури та комунікації і завжди співвіднесені з інтересами панівних груп, що створюють символічні стратегії завоювання соціального простору за допомогою різноманітних символічних систем смислопородження: міфології, релігії, ідеології, політичного соціосеміозису. В таких нормативно-символічних формах організації соціальної взаємодії та детермінант політичного розвитку відбувається сполучення пануючих у суспільстві цінностей із сукупністю продуктів та технік символізації, які у закодованому вигляді, через символи та їх фіксацію у матеріальних знаках-артефактах і ритуалах, персоніфікують їх, і, історично змінюючи одна одну, формують зміст всієї неінституційної сфери політики, при тому, що комплекс системоутворюючих принципів політичного порядку у суспільстві залишається незмінним.

4. Формування і розвиток символічного виробництва відбувається у фарватері державотворчого процесу як еволюції політико-управлінських моделей організації суспільства, а саме:

- історичнопервинною цілісною формою світогляду та джерелом символічного виробництва є міф, специфіка якого детермінує поступовий процес інституалізації влади та формування політично-організованої моделі соціального порядку, що визначається траєкторією: «архаїчно організоване суспільство додержавної доби (міфологічне суспільство магічного типу) - ідеократія стародавніх східних деспотій (міфологічне суспільство сакрального типу) - громада античного полісу (міфологічне суспільство раціонально-містичного типу)»;
- у суспільстві, в управлінських практиках якого панівне місце відводиться Церкві, системою смислопородження та ціннісно-символічною формою організації соціально-політичного простору виступає релігія, позаяк релігійне світосприйняття не мислиться у координатах несимволічного дискурсу, а його смислоутворюючі чинники - діалектичний дуалізм, універсалізм та ієрархічність, стають детермінантами політичного порядку та зумовлюють його архітектоніку, яка визначається паралельним існуванням у суспільстві двох автономних дзеркальних ієрархій, пов'язаних концептом божественної довіри та соціально-політичного визнання;
- у суспільстві індустріального типу ресурсом, що, спираючись на арсенал символічних практик, забезпечує розвиток політичної системи та визначає його динаміку, виступає ідеологія. Як складова процесу політичної модернізації та чинник становлення модерної національної держави, ідеологія є різновидом соціоконструктивної детермінанти форматування нормативно-символічної (не інституційної) сфери політики, і виступає інструментом забезпечення взаємодії держави як форми публічної влади і громадян. Звідси, владні відносини в індустріальному суспільстві завжди є ідеологічно оформленими, а домінуючі у масовій свідомості ідеологічні доктрини завжди задають характер пануючої у суспільстві системи цінностей та визначають форми її символічного самовизначення. Так, в результаті ідеологічного синтезу доктринальних положень лібералізму, консерватизму та соціал-демократії сформувався ідеал правової соціальної демократичної держави, який, поряд з гарантуванням політичних прав (ліберальне рівноправ'я), передбачає наявність соціальних умов їх реалізації (соціал-демократична рівність можливостей), при визнанні розширення ролі і відповідальності держави у соціальній сфері (консервативний культ держави);
- наслідком медіатизації суспільства та синкретизації ідеологічного дискурсу, що спостерігається останніми десятиріччями у постіндустріальному світі, стало усунення на периферію політики традиційних практик політичної участі та політичного управління і втрата ідеологією лідерських позицій в арсеналі інструментів смислоутворення та символічного виробництва. Її місце поступово займає політичний соціосеміозис - динамічний процес інтерпретації знака як єдино можливий спосіб його функціонування у полі політики, що остаточно перетворює політичний порядок на порядок символічний, в якому політичні структури, й, перед усім, держава, уявляють собою інтерпретативні ієрархії сутностей світу політики.

5. На основі визначення державотворення, як магістрального історичного процесу формування політичної організації суспільства та багатогранного явища онтологічного порядку, що охоплює усі сфери соціального буття, визнано, що реалізація державотворчого проекту потребує залучення усіх можливих ресурсів, зокрема й ресурсів неінституційного характеру, одним з яких виступає символічний ресурс державотворення - інтегральний інструмент забезпечення процесів державного будівництва з використанням соціоконструктивного потенціалу символізації, основу якого складають символічні комплекси, сформовані згідно їхнього структурно-функціонального навантаження, яке вони несуть у процесі державного самовизначення у символічному просторі політики, де символічний комплекс - це сукупність продуктів символічного виробництва (об'єктів, явищ, абстрактних форм), що складають єдину цілісність у формах прояву під час реалізації конкретних функцій політичної системи та у відтворенні сценаріїв влади, а символічний простір - це простір, в якому феномени (предмети та явища) матеріального світу виступають у якості спеціальних замінників - знаків та символів, за допомогою яких суб'єкт соціально-владних відносин організує власну активність та здійснює взаємодію з іншими суб'єктами та навколишнім середовищем. У кожному з символічних комплексів відображено окремі сторони держави як політичного інституту і соціального феномену онтологічного порядку. Якщо держава чітко відтворює себе у даних комплексах через вироблення якісної символічної продукції, то це стає запорукою системного відтворення інститутів влади, управління і, власне, самої держави, незалежно від соціально-політичного та ідеологічного контекстів. Виходячи з того, що держава як форма соціально-політичної організації суспільства на будь-якому етапі свого розвитку, окрім виконання регуляторних функцій та реалізації спільних інтересів, завжди прагне продукувати знаки власної ідентичності, символічний ресурс можна розглядати як засіб забезпечення поступального ходу державотворчого процесу. Органічне включення території, населення, органів державного управління до єдиного символічного простору та гармонізація взаємин по осі «система міжнародних відносин - держава - суспільство - індивід» не тільки легітимізує політичний порядок у країні, але й виступає гарантією незворотності державотворчого процесу.

6. Символ є одним з потужних інструментів забезпечення взаємозв'язку та взаємозалежності як головних принципів існування будь-якої соціальної спільноти. Будучи основою механізму соціальної інтеракції, а не лише її результатом, символ перетворюється на знаряддя конструювання політичного порядку та слугує інструментом реалізації інтегративних потреб людини та суспільства в цілому. За забезпечення процесів формування політичної нації, виражених в індивідуальному та колективному переживанні відчуття приналежності до певних території й політичної спільноти, а також у встановленні духовного взаємозв'язку між громадянами та їх державою у ході реалізації державотворчого проекту відповідає символічний комплекс ідентифікації. Кожний з його компонентів (мова, історико-героїчний

пантеон, святково-обрядовий цикл, національна символіка об'єктно-суб'єктного та суб'єктно-об'єктного характеру тощо) не виступає автономною структурою, а є джерелом перманентного процесу вироблення знаків національної та державної самоідентичності. На основі їх комбінації виникає безліч нових символічних форм, що структурують національну і громадянську символосфери і визначають, тим самим, унікальність символічного простору кожної окремої нації та держави. В країнах, які нещодавно розпочали реалізацію державотворчого проекту, формування символічного комплексу ідентифікації повинно відбуватися за умов контекстуалізації усіх факторів: історичного, цивілізаційного, релігійного, етнокультурного, соціального, ідеологічного, політичного. Тільки гармонізація усіх складових даного комплексу через чітку і конструктивну державну «політику ідентичності» дозволить актуалізувати його державотворчий потенціал у повному обсязі.

7. Імплементация території як ознаки держави у структуру її символічного простору відбувається за допомогою державної символіки, яка складає основу символічного комплексу атрибуції, який у його сучасній модифікації остаточно сформувався у сер. XIX ст., що загалом корелює з еволюцією держави як форми політичної організації суспільства і актуалізацією фази націєдержавотворення. В процесі атрибуції державного суверенітету кожний з державних символів виконує власну функцію, а разом вони створюють цілісний семантичний текст, що складає основу громадянської символосфери та набуває властивостей системності.

У процесах становлення та розвитку політичної форми організації суспільства символічні комплекси ідентифікації та атрибуції виконують системоутворюючу роль, оскільки, через спряження у єдиний символічний простір національної та громадянської символосфер, забезпечують процес нації - державотворення.

8. Невичерпним джерелом ресурсного забезпечення легітимації влади та її інститутів є знаково-символічний простір. В ході історичного процесу становлення держави, як політичної форми організації суспільства, сформувався широкий спектр легітимаційних практик, об'єднаних у символічний комплекс легітимації, завдяки якому у багаторівневому соціальному організмі відбувається узгодження взаємодії його різноманітних структур, обґрунтування політичного порядку, виправдання наявності соціальної ієрархії та гармонізація соціальних відносин шляхом досягнення певного ступеню політичного консенсусу. Смисловою домінантою даного символічного комплексу виступає фігура правителя, навколо якої формується група комбінаторних символів панування, за допомогою яких через символічну конотацію владних повноважень лідер спрямовує комунікативні потоки та управлінські впливи на підконтрольну групу. Право лідера на інтерпретацію соціальних смислів забезпечується через його ідентифікацію із символами панування, що, в свою чергу, легітимізує політичний порядок в цілому. Першоджерелом символів панування є синкретичний комплекс символічних предметів, образів та дій, що у процесах політогенезу через

механізм сакралізації забезпечували процес інституалізації та легітимації верховної влади. У ритуалі сакралізації, який у процесі еволюції держави набув форм коронації, інтронізації та інавгурації, відбувається синтез раціонального та психоемоційного способів обґрунтування пануючого політичного порядку та відбудовується символічна матриця владних відносин. Звернення до символічних практик легітимації забезпечує можливість здійснювати розподіл владних повноважень у суспільстві та реалізовувати функцію панування при мінімальному використанні інструментів примусу та насильства, або інших інституційованих засобів.

9. Сутність ієрархізації та номінації, як технік політичного панування, полягає у тому, що держава, розробляючи та встановлюючи офіційну класифікацію як продукт вироблення знакових (вербальних, візуальних та поведінкових) маркерів соціального рангу та затребуваності суб'єкту соціально-політичної взаємодії, стає головним регулятором на ринку символічного капіталу. Причому, усі дані символічні структури (система нагород, титулів, рангів, звань тощо) повинні бути результатом консенсусу влади і суспільства, оскільки тільки за таких умов можна говорити про ефективність символічного панування держави. Головна функція символічного комплексу ієрархізації та номінації полягає у виправданні політичного порядку через створення взаємопорозуміння населення і влади у царині значень та їх інтерпретацій, а легалізація символічного капіталу, яку здійснюють відповідні органи державного управління, надає перспективі соціального простору абсолютну та універсальну цінність, що і слугує запорукою незворотності державотворчого процесу.

10. Ключовим джерелом вироблення символічних технік забезпечення державотворчого процесу у площині міжнародних відносин виступають норми і стандарти офіційної публічної комунікації як організованого, систематичного та масового розповсюдження спеціально підготовлених повідомлень соціально значущого характеру з метою впливу на установки, переконання та поведінку спільноти, суб'єктом якого виступає держава. Нормативним комплексом регуляції публічних комунікативних актів у сфері зовнішньої та внутрішньої політики є державний протокол та церемоніал, структура та зміст якого утворюються в результаті імплементації норм і стандартів дипломатичного протоколу у внутрідержавний простір офіційної комунікації та їх трансформації відповідно до національних церемоніальних звичаїв і традицій. Звідси, систему державного протоколу та церемоніалу складають норми дипломатичного протоколу, актуалізовані у практиці міжнародної комунікації конкретної країни («державний протокол»), та традиції, правила й умовності національного церемоніалу, які визначають формат реалізації сценаріїв влади («державний церемоніал»). Потенціал державного протоколу та церемоніалу як інструменту регулювання соціально-політичних відносин та чинника державотворення може бути всебічно розкритим тільки за умов виявлення знакового характеру його складових як культурно-цивілізаційних форм та поведінкових моделей, історична еволюція яких відбувалася за траєкторією «архаїчний

(культовий) церемоніал – етикет – дипломатичний протокол – державний протокол і церемоніал».

Символічна природа протоколу та церемоніалу через суворе додержання формалізованих сценаріїв протокольних та церемоніальних ситуацій, стандартизованих та виведених у поле ритуальних інтеракцій, дозволяє сформулювати та укріпити позитивний імідж країни як цивілізованого співучасника міждержавного діалогу і реалізувати ключові функції політичної системи.

11. Формування символічного простору незалежної України цілком корелює з основними етапами новітнього державотворчого процесу. Сучасний період становлення символічного простору України, увібравши в себе всі здобутки та суперечності процесу державного будівництва, є черговим кроком на шляху творення єдиної громадянської концептосфери, як основи консолідованої політичної громади. В ситуації, коли у світі домінує тенденція демонтажу держави як інституту, що супроводжується тотальною деідеологізацією та прагматизацією відносин на всіх рівнях людського буття, а внутрідержавна геокультурна специфіка перетворюється на фактор суспільного розколу, тільки виважена державна політика, спрямована на формування політичної нації, як основи існування самої Української держави, може забезпечити незворотність та поступальність державотворчого процесу. Дієвим інструментом вирішення цього завдання може стати символічний ресурс державотворення.

СПИСОК ПРАЦЬ, ОПУБЛІКОВАНИХ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ:

Монографія:

1. Мамонтова Е.В. Державний протокол та церемоніал як символічний інструмент забезпечення процесу публічної комунікації: витоки, структура, нормативно-організаційні засади: монографія / Е.В. Мамонтова. – Одеса: Друкарський дім, 2011. – 480 с.

Рецензія:

Сухотеріна Л.І. Рецензія на монографію Е.В. Мамонтової «Державний протокол та церемоніал як символічний інструмент забезпечення процесу публічної комунікації: витоки, структура, нормативно-організаційні засади» / Л.І. Сухотеріна // Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. - 2011. - №5 (79). – С. 167-168.

Статті у наукових фахових виданнях:

1. Мамонтова Е.В. Фактор російської мови у політичних процесах в Україні / Е.В. Мамонтова // Перспективи: науковий журнал. – 2002. - № 3(19). – С.93-97.
2. Мамонтова Е.В. Інформаційний ресурс у парламентських виборах 2002 року в Україні / Е.В. Мамонтова // Перспективи: науковий журнал. – 2003. - №2-3 (22-23). – С. 125-130.

3. Мамонтова Э.В. Проблема билингвизма в Украине: регионально-политический аспект / Э.В. Мамонтова // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. – Одеса: Юридична література, 2004. - Вип. 19. – С. 124-132.
4. Мамонтова Е.В. Біографія як жанр політичної міфотворчості / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. – Одеса: Фенікс, 2004. - Вип. 22. - С. 155-161.
5. Мамонтова Е.В. Символічний вимір виборчої кампанії 2004 року в Україні: геополітичний аспект / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. – Одеса: Фенікс, 2005. - Вип. 25. - С. 35-41.
6. Мамонтова Е.В. Образи регіонів України у контексті просторової символізації: політологічний аспект / Е.В. Мамонтова // Перспективи: науковий журнал. – 2005. - №4 (32). - С. 54-62.
7. Мамонтова Е.В. Символізація геополітичного простору: український вимір / Е.В. Мамонтова // Науковий вісник (ОДЕУ).- 2006. - №2 (22).- С. 129-139.
8. Мамонтова Е.В. Просторова символізація як фактор формування масових геополітичних уявлень: теоретико-методологічний аспект / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми політики: зб. наук. пр. - Одеса: Фенікс, 2006. - Вип. 28.- С. 189-194.
9. Мамонтова Е.В. Формування української політичної нації: символічний аспект / Е.В. Мамонтова // Науковий вісник (ОДЕУ). - 2006. - №8 (28).- С. 120-127.
10. Мамонтова Е.В. Політичний бренд як фактор структурування символічного простору української політики (на досвіді парламентських виборів 1998, 2002 та 2006 років) / Е.В. Мамонтова // Науковий вісник (ОДЕУ). – 2006. - №14 (34). – С. 99-109.
11. Мамонтова Е.В. Гендерний вимір процесу державного управління: українські реалії та перспективи / Е.В. Мамонтова // Науковий вісник (ОДЕУ).– 2006. - №16 (36). – С. 15-21.
12. Мамонтова Е.В. Роль та функції держави у світлі глобалізаційних трансформацій: символічний аспект / Е.В. Мамонтова // Науковий вісник (ОДЕУ).– 2007. - №8 (45). – С. 163-169.
13. Мамонтова Э.В. С позиций Платоновского совершенного государства / Э.В. Мамонтова // Науковий вісник (ОДЕУ). - 2007. - №12 (49). – С. 166-173.
14. Мамонтова Е.В. Концепт «євроінтеграція» у геополітичному дискурсі України: символічний аспект / Е.В. Мамонтова // Вісник Одеського національного університету. Соціологія і політичні науки. Науковий журнал. - 2009. - Том 14. – Вип. 13. – С. 654-659.
15. Мамонтова Е.В. Формування правової основи вітчизняної протокольної практики: символічний аспект / Е.В. Мамонтова // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. - К.: ВІР УАН, 2010. – Вип. 42 (12). – С. 642-648.
16. Мамонтова Е.В. Культурно-історична динаміка становлення ритуалу присяги: легітимаційний аспект / Е.В. Мамонтова // Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. – 2011. -№1(75). – С.165-168.

- 17.Мамонтова Е.В. Церемонія інаугурації як дзеркало системних політичних перетворень: досвід постсоціалістичних країн Центрально-Східної Європи / Е.В. Мамонтова // Слов'янський вісник: зб. наук. пр. / Рівненський інститут слов'янознавства Київського слав'яністичного університету. – Рівне, 2011. – Вип. 11. – С. 200-202.
 - 18.Мамонтова Е.В. Геральдична атрибуція влади: минуле та сьогодення / Е.В. Мамонтова // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. - К.: ВІР УАН, 2010. – Вип. 45 (3). – С. 550-558.
 - 19.Мамонтова Е.В. Символічний комплекс атрибуції державного суверенітету / Е.В. Мамонтова // Політичний менеджмент: науковий журнал. - 2011. - №1(46). – С.17-25.
 - 20.Мамонтова Е.В. Етикет державних символів України: структура, принципи, норми / Е.В. Мамонтова // Освіта регіону: науковий журнал. - 2011 - №1. - С. 90-95.
 - 21.Мамонтова Е.В. Засоби масової комунікації як суб'єкт політичного процесу: символічний аспект / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми політики: зб. наук. праць. - Одеса: Фенікс, 2011. – Вип. 41. – С. 149-155.
 - 22.Мамонтова Е.В. Гімн як символ державного суверенітету: історико-політичний аспект / Е.В. Мамонтова // Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. - 2011. - №2 (76). – С.163-166.
 - 23.Мамонтова Е.В. Символ як феномен і категорія політичної культури у філософській теорії та політичній практиці Античного суспільства / Е.В. Мамонтова // Панорама політологічних студій: науковий вісник РДГУ. - 2011. - Вип. 5-6. – С.216-221.
 - 24.Мамонтова Е.В. Мовний фактор у формуванні національної концептосфери: державотворчий аспект / Е.В. Мамонтова // Політичний менеджмент: науковий журнал. – 2011. – №4. – С.27-36.
 - 25.Мамонтова Е.В. Ієрархія як символ та універсальний принцип світобудови у християнській філософії Середньовіччя: політико-управлінський аспект / Е.В. Мамонтова // Слов'янський вісник: зб. наук. пр. / Рівненський інститут слов'янознавства Київського слав'яністичного університету. – Рівне, 2011. – Вип. 12. – С.209-213.
 - 26.Мамонтова Е.В. Міф як джерело символізації: політичний аспект / Е.В. Мамонтова // Гілея: науковий вісник: зб. наук. пр. - К.: ВІР УАН, 2011. – Вип. 49 (7). – С. 556-560.
 - 27.Мамонтова Е.В. Місце та роль символіки у державотворчому процесі: досвід країн Балтії / Е.В. Мамонтова // Грані: науково-теоретичний і громадсько-політичний альманах. - 2011. - №5 (79). – С. 131-134.
- Статті в інших наукових виданнях:*
- 28.Мамонтова Э.В. Символический ресурс в стратегии современного терроризма / Э.В. Мамонтова // Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка: науковий журнал. - 2004. - Вип. 18. – С. 49-53.

- 29.Мамонтова Э.В. Политическая реклама в свете маркетингового подхода к политике / Э.В. Мамонтова // Науковий вісник (ОДЕУ). - 2004. - №2 (7). – С. 81-86.
- 30.Мамонтова Е.В. Література як фактор політичного життя суспільства: спроба історико-політологічного аналізу / Е. В. Мамонтова // Інтелігенція і влада: громадсько-політичний науковий збірник. – Одеса: Астропринт, 2004. - Вип. 3. – С.175-184.
- 31.Мамонтова Е.В. Мистецтво та архітектура як формоутворюючий фактор політичної організації суспільства: від давньосхідної деспотії до античних форм державності / Е.В. Мамонтова // Інтелігенція і влада: громадсько-політичний науковий збірник. - Одеса: Астропринт, 2005. – Вип. 5. - С.198-207.
- 32.Мамонтова Е.В. Театр у політичному житті суспільства: спроба історико-політологічного аналізу / Е.В. Мамонтова // Науковий вісник (ОДЕУ).- 2005. - №2 (14).- С. 133-146.
- 33.Мамонтова Е.В. Росія та пострадянський простір в координатах просторової символічної орієнтації / Е.В. Мамонтова // Науковий вісник (ОДЕУ). - 2005. - №6 (18).- С. 67-82.
- 34.Мамонтова Е.В. Символічний вимір етнодержавотворчого процесу в Україні / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. - 2007. - Вип. 1 (29). – С. 41-46.
- 35.Мамонтова Е.В. Концепція «символічної влади» П. Бурдьє: управлінський аспект / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. - 2007. - Вип. 2 (30). - С. 17-24.
- 36.Мамонтова Е.В. Конституційні засади регулювання мовного питання у країнах Європейського Союзу та в Україні: порівняльний аналіз / Е.В. Мамонтова //Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. - 2007. - Вип. 3 (31). - С. 17-24.
- 37.Мамонтова Е.В. Одеський регіон як суб'єкт територіального брендінгу: управлінський аспект / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. - 2007. - Вип. 4 (32). - С. 315-322.
- 38.Мамонтова Е.В. Соціальна роль держави у контексті теорії соціального обміну [Електронний ресурс] / Е.В. Мамонтова // «Державне будівництво»: зб. наук. пр. ХарІДУ НАДУ при Президентіві України. - 2007. - №1. – Режим доступу до журналу: http://www.kbuapa.kharkov.ua/e-book/n_1_2007/index.html.
- 39.Мамонтова Е.В. Символічний ресурс як забезпечення ефективності державного управління в умовах соціальних зрушень / Е.В. Мамонтова // Теорія та практика державного управління: зб. наук. праць. – Х.: Вид-во ХарРІДУ НАДУ «Магістр», 2007. - Вип. 3 (18). - С. 274-279.
- 40.Мамонтова Е.В.Вербальна ієрархізація суспільства як символічний ресурс соціальних технологій: історичний досвід [Електронний ресурс] / Е.В. Мамонтова // Теоретичні та прикладні питання державотворення: зб. наук.пр.

- ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. - 2007. - Вип. 1. - Режим доступу до журналу:<http://www.library.oridu.odessa.ua/library.exe?site=localhost&a=p&p=about&c=12007&l=uk&w=windows>.
- 41.Мамонтова Е.В. Політичний брендінг як технологія соціального управління: український досвід / Е.В. Мамонтова // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління і права. - 2007. - №1 (21). - С. 240-244.
- 42.Мамонтова Е.В. Символічний аспект вирішення проблем забезпечення національної безпеки / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ДРІДУ НАДУ при Президентіві України. - 2007. - Вип. 4(30). - С. 92-100.
- 43.Мамонтова Е.В. Дж. Мід та Г. Блумер про символічну природу соціальної взаємодії / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. - 2008. - Вип. 1 (32). – С. 98-103.
- 44.Мамонтова Е.В. Формування іміджу регіону як управлінська проблема / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ДРІДУ НАДУ при Президентіві України. - 2008. - Вип.3 (33). – С. 255-262.
- 45.Мамонтова Е.В. Символізм як принцип соціально-політичної організації античного суспільства у фокусі філософії досократиків / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. - 2008. - Вип. 3 (35). – С. 37-43.
- 46.Мамонтова Е.В. Фірмовий стиль як складова візуальної політики: досвід ЄС / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми європейської інтеграції: зб. статей з питань європейської інтеграції та права. – О.: Фенікс, 2008. - Вип. 3. – С. 101-109.
- 47.Мамонтова Е.В. Символічний капітал міста як основа територіального брендінгу (досвід Одеси)[Електронний ресурс] / Е.В. Мамонтова // Теоретичні та прикладні питання державотворення: зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. – 2008. - Вип. 2.– Режим доступу до журналу:<http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-2/index.html>.
- 48.Мамонтова Е.В. Символічний вимір державотворення: українські реалії та перспективи / Е.В. Мамонтова // Університетські наукові записки. Часопис Хмельницького університету управління і права. Спецвипуск. - 2008. - №3 (1).– С.100-102.
- 49.Мамонтова Е.В. Формування регіонального образу як складова державотворчого процесу / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми державного управління: збірник наук. пр. ХарРІДУ НАДУ при Президентіві України. - 2008. - Вип. 2 (34). – С. 134-141.
- 50.Мамонтова Е.В. Державний протокол та церемоніал як інструмент реалізації зовнішньополітичної стратегії держави / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ при Президентіві України. - 2009. - Вип. 1 (37). – С. 62-65.

- 51.Мамонтова Е.В. Протокол та церемоніал як культурно-цивілізаційні форми та моделі соціальної поведінки: витоки, еволюція, сутність / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. праць ОРІДУ НАДУ при Президентові України. - 2009. - Вип. 2 (38).– С. 15-18.
- 52.Мамонтова Е.В. Державна символіка як універсальна норма офіційної комунікації: зовнішньополітичний аспект / Е.В. Мамонтова // Актуальні проблеми державного управління: зб. наук. пр. – Х.: Вид-во ХарРІДУ НАДУ «Магістр», 2009. - №2 (36). - С. 285-293.
- 53.Мамонтова Е.В. Регіональна іміджева стратегія як фактор консолідації українського суспільства: символічний аспект [Електронний ресурс] / Мамонтова Е.В. // Теоретичні та прикладні питання державотворення: зб. наук. пр. ОРІДУ НАДУ при Президентові України. - 2009. - Вип. 4. - Режим доступу до журналу:http://www.nbuv.gov.ua/e-journals/tppd/2008-4/R_1/09mevssa.pdf.
- 54.Мамонтова Э.В. Язык как символ идентичности: ирландский опыт и украинские реалии / Э. В. Мамонтова // Інтелігенція і влада: громадсько-політичний науковий збірник. - Одеса: ВМВ, 2009. - Вип. 17. – С. 116-124.
- 55.Мамонтова Е.В. Символ політичний/ Е.В. Мамонтова // Енциклопедичний словник з державного управління / уклад.: Ю.П. Сурмін, В.Д. Бакуменко, А.М. Михненко та ін.; за ред. Ю.В. Ковбасюка, В.П. Трощинського, Ю.П. Сурміна. – К.: НАДУ, 2010. - С. 639-640.
- 56.Мамонтова Е.В. Державний Протокол та Церемоніал України / Е.В. Мамонтова //Енциклопедія державного управління у 8 т. / Національна академія державного управління при Президентові України; наук.-ред.колегія: Ю.В. Ковбасюк та ін. – К.: НАДУ, 2011.– Т. 6 - С. 113-115.

АНОТАЦІЯ

Мамонтова Е.В. Символічний ресурс державотворення: сутність, генеза, еволюція. – На правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора політичних наук за спеціальністю 23.00.02 – політичні інститути та процеси. – Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2012.

У дисертації вперше в українській політичній науці здійснено комплексне дослідження сутності, структури та функцій символічного ресурсу як категорії політичної теорії та практики, виявлено його місце та роль у процесі державотворення.

З'ясовано природу символічного як джерела політико-управлінського впливу, окреслено етапи еволюції нормативно-символічних форм соціальної взаємодії та визначено їх ознаки як чинників політичного порядку і політичного розвитку. Установлено атрибутивний, інтегративний та легітимізаційний потенціал символу як детермінанти

державотворення, встановлено функціонально-сміслове навантаження символічних комплексів у державотворчому процесі. Розкрито політико-комунікативну сутність державного протоколу та церемоніалу. Схарактеризовано основні передумови, етапи та специфіку становлення вітчизняного символічного простору. Обґрунтовано шляхи оптимізації використання символічного ресурсу на сучасному етапі державотворчого процесу в Україні.

Ключові слова: символічний ресурс, державотворення, політична модернізація, політична комунікація, державний протокол та церемоніал.

АННОТАЦИЯ

Мамонтова Э.В. Символический ресурс формирования государства: сущность, генезис, эволюция. – На правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора политических наук по специальности 23.00.02 – политические институты и процессы. - Национальный университет «Одесская юридическая академия», Одесса, 2012.

В диссертации впервые в украинской политической науке осуществлено комплексное исследование сущности, структуры и функций символического ресурса как категории политической теории и практики, выявлены его место и роль в процессе формирования государства.

Раскрыта природа символического как источника политического господства. Определено, что арсенал символической власти в государстве составляют символическая продукция и механизмы ее производства, которые реализуются в сфере культуры и коммуникации и всегда соотносены с интересами господствующих групп, создающих символические стратегии завоевания социального пространства при помощи различных систем смыслопорождения: мифологии, религии, идеологии, политического социосемиозиса. Очерчены этапы эволюции данных нормативно-символических форм социального взаимодействия и выявлена их специфика, как детерминант политического порядка и политического развития.

На основе представлений о формировании государства как о магистральном историческом процессе становления политической организации общества и многогранном явлении онтологического порядка, охватывающим все сферы социального бытия, определено, что реализация политики государственного строительства требует привлечения всех возможных средств, в частности, и ресурсов неинституционального характера, одним из которых выступает ресурс символический - интегральный инструмент обеспечения процессов государственного строительства, опирающийся на использование социоконструктивного потенциала символизации.

Раскрыта структура символического ресурса формирования государства, основу которой составляют символические комплексы.

Символический комплекс определен как совокупность продуктов символического производства (объектов, явлений, действий, абстрактных форм), составляющих единую целостность в формах проявления в процессе реализации конкретных функций политической системы и в воспроизведении сценариев власти.

Выделено пять символических комплексов, в каждом из которых отражены отдельные стороны государства как политического института и социального феномена. Показано, что обеспечение перманентного процесса саморепродуцирования государства в данных комплексах через выработку символических продуктов, как знаков собственной идентичности, служит гарантией воспроизводства институтов власти, управления и, собственно, самого государства, в не зависимости от социокультурного, социополитического и ценностно-идеологического контекстов.

Аргументирована взаимообусловленность поэтапности процессов становления символических комплексов и эволюции государства, как формы политически организованной цивилизации.

Выявлены истоки формирования символического комплекса идентификации, раскрыто его конституирующее значение в процессе политогенеза, определены его структура и роль в механизме создания коллективной идентичности, как основы политической нации.

Установлен системный характер символического комплекса атрибуции объединяющего символы государственного суверенитета – флаг, герб, девиз и гимн.

Показано, что в процессе формирования государства символические комплексы идентификации и атрибуции играют системообразующую роль, поскольку, через сопряжение в единое символическое пространство национальной и гражданской символосфер, обеспечивают процесс становления национального государства.

Прослежена культурно-историческая динамика эволюции практик обоснования легитимности государственной власти и выявлена функционально-смысловая нагрузка символов господства в процессе формирования государства. Разработана их классификация, представленная такими группами, как символы-аксессуары (регалии и инсигнии власти), символы-действия (ритуально-процессуальная символика и символы-перформативы) и символы-рефлекторы (материальные объекты – маркеры политического господства).

Очерчена специфика иерархизации и номинации как техник политического управления. Показан ресурсный потенциал награды как социального символа и фактора становления политического порядка в обществе.

Определены место и роль символического комплекса презентации в структуре символического ресурса формирования государства. Раскрыта политико-коммуникативная сущность государственного протокола и церемониала. Определены характеристики официальной публичной коммуникации, как поля реализации его принципов и норм.

Охарактеризованы основные предпосылки, этапы и специфика становления символического пространства в странах постсоветского пространства. Обоснованы пути оптимизации использования символического ресурса на современном этапе государственного строительства в Украине.

Ключевые слова: символический ресурс, государственное строительство, политическая модернизация, политическая коммуникация, государственный протокол и церемониал.

SUMMARY

E.V. Mamontova. Symbolic resource of state-building: essence, genesis, evolution. – Manuscript.

A thesis for taking an academic degree of Doctor of Political Sciences under specialty 23.00.02 – political institutes and processes. – National University “Odessa Law Academy”, Odessa, 2012.

This thesis, for the first time in the Ukrainian political science, conducts a complex research of the essence, structure and functions of the symbolic resource as a category of political theory and practice; it establishes its place and role in the process of state-building.

The thesis explicates the nature of the symbolic as a source of political and administrative influence, it traces the stages of evolution of the normative and symbolic forms of social interaction and defines their attributes as factors of political order and political development. It establishes the attributive, integrative and legitimating potential of the symbolic as determinant for the state-building; it defines the functional and significative meaning of symbolic complexes in the process of state formation. This thesis reveals the political and communicative nature of the state protocol and ceremonial. It characterizes the main premises, stages and features of formation of the Ukrainian symbolic space. It substantiates the ways of optimization of using the symbolic resource at the current stage of state-building in Ukraine.

Key words: symbolic resource, state-building, political modernization, political communication, state protocol and ceremonial.